

Stundsvall

Bakom varje
ortsnamn finns ett
arv från förr.
Här berättar vi
varför det blev som
det är. Läs och lär.
Och välkommen hit!

Från spännande historia till levande kulturarv.

Sundsvalls stenstad är ett begrepp. Efter den stora stadsbranden 1888 blev staden pånyttfödd, med påkostade och utsmyckade hus i sten. Hotell Knaust stod för flärd och rikedom och tar än idag emot nattgäster.

För 2000 år sedan stod skogen tät och tyst i det område som idag är Sundsvalls stad. Inga vägar fanns och mycket lite människor. Längs älvdalarna och kusten bosatte sig de första människorna och livnärde sig på jakt och fiske. Efter ett par hundra år lärde man sig att bruka jorden och små jordbruk växte upp. Samtidigt togs kontakter med omvärlden och handel började bedrivas.

Under medeltiden och fram till 1700-talet växte befolkningen och små byar utvecklades. Sundsvall var vid denna tid ett mycket litet samhälle, men var trots det en centralort för service och handel.

Under 1800-talet tog utvecklingen en enorm fart. Skogen, som tidigare mest använts för hus, bränsle och redskap, blev nu en eftertraktad råvara. Sågverk efter sågverk växte upp längs kusten, hit kom arbetare från andra delar av landet och Sundsvall växte och blev mot slutet av seklet centrum för den svenska sågverksindustrin.

Verksamheten vid sågverken nådde sin höjdpunkt under 1890-talet och kom runt förra sekelskiftet att övergå i tillverkning av pappersmassa. Idag är Sundsvall fortfarande en stad där skogsindustrin står i förgrunden, samtidigt som staden under hela 1900-talet utvecklats och fyllts med nya näringar, verksamheter och människor.

1. Stenstaden.

www.sundsvall.se

2. Granska huset.

ADRESS Storgatan 26.

3. Stadshuset.

ÖPPET vid evenemang.
ADRESS Stora torget
www.stadshusetsundsvall.se

4. Hotell Knaust.

ÖPPET hela året.
ADRESS Storgatan 13.
TELEFON 060-608 00 00
www.elite.se/hotell
/sundsvall/knaust/

5. Nacksta S:t Olof.

ÖPPET vid gudstjänster.
ADRESS Midälrvägen 2.
TELEFON 060-61 71 10
www.katolskakyrkan.se

6. Högom.

ADRESS Västra vägen

7. Kulturmagasinet.

ÖPPET må-to 10-19, fr 10-18,
lö-sö 11-16.
ADRESS Packhusgatan 4.
TELEFON 060-19 18 00
www.sundsvall.se/
kulturmagasinet

8. Sundsvalls stadsbibliotek (7).

ÖPPET må-to 10-19, fr 10-18,
lö 11-16.
ADRESS Packhusgatan 4.
TELEFON 060-19 18 26
www.sundsvall.se/
kulturmagasinet

9. Sundsvalls museum (7).

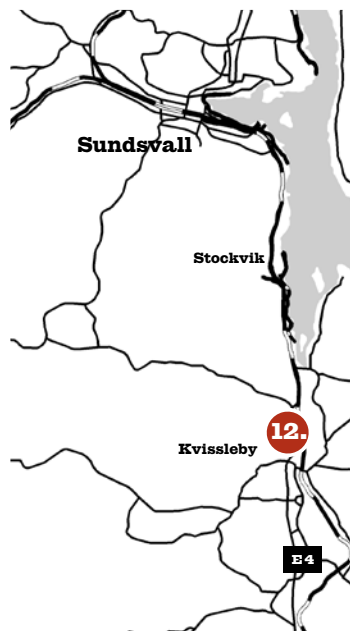
ÖPPET må-to 10-19, fr 10-18,
lö 11-16.
ADRESS Packhusgatan 4.
TELEFON 060-19 21 26
www.sundsvall.se/
kulturmagasinet

10. Fotomuseet Sundsvall (7).

ÖPPET ti-fr 12-17, lö 12-15.
ADRESS Magasinsgatan 12.
TELEFON 060-19 25 34

11. Medelpadsarkiv (7).

ÖPPET må-fr 10-16.
ADRESS Packhusgatan 4.
TELEFON 060-19 18 75
www.sundsvall.se/
kulturmagasinet

12. Kvissle Nolby.

Norra Stadsberget

Granlohög

Gaffelbyn

Metropol

Tonhallen

Norrmalm

Mitt-univer-
sitetet
Akroken

Universitetsallén

Norrporten
Arena

Storgatan

Baldersvägen

Västra vägen

Selångersån

E4

8. 9.
10. 7. 11.

1. 2.
3.

4.

Sjögatan

Storgatan

Skolhusallén

Trädgårdsgatan

Espilansallén

Sten-
staden

Casino
Cosmopol

Kyrkogatan
Parkgatan

5.

Härdvallsgränd

Fotbolls-
plan

Sallyhillsvägen

Västermalm

Södra Järnväggsgatan

Bergsgatan

Sveavägen

Oscarsgatan

Thunbergsgatan

Norra Järnväggsgatan

Fredsgatan

Blecksålagaregatan

Södermalmsgatan

Södermalm

Södra allén

Östra parken

Nybrogatan

Nygatan

Fredsgatan

Sustjärnsgränd

Paviljongvägen

Regementsvägen

Resenborgsgatan

Alnön

Spikarna

Juniskär

Njurunda-
bommen

1. Stenstaden.

EN HÄNDELSE SOM för alltid präglat Sundsvall är den stora brand som en junidag 1888 ödelade större delar av staden. Knappt något kunde räddas och bara enstaka murstockar stod kvar i askhögar av det som dagen innan hade varit en livfull liten trästad i södra Norrland. När husen skulle byggas upp igen ville man till varje pris undvika att nya bränder skulle ödelägga staden. Vid den tidpunkten blomstrade Sundsvall. Sågverksindustrin var på topp och det fanns goda förutsättningar att bygga en ny stad med hus av sten. De förmögna

sågverksägarna, de så kallade träpatronerna, kallade upp några av Sveriges mest kända arkitekter och byggherrar och återuppbyggnaden av Sundsvall kunde relativt omgående påbörjas.

Den stad som nu växte fram, med rikt utsmyckade fyravåningshus i sten, med torn, tinnar och burspråk, har ingen motsvarighet i den här delen av Sverige. Fasader, lägenheter och trapphus är påkostade och hela Stenstaden har blivit ett monument över regionens betydelse för en av landets, vid denna tid, viktigaste exportnäringar. 📍

2. Granska huset.

I DEN STORA STADSBRANDEN 1888 stod på denna tomt ett tvåvåningshus i trä. Det förstördes helt i lågorna. Byggnaden var emellertid försäkrad och ägaren, apotekaren Peter Gran, fick därför ut en stor summa pengar. Med denna ersättning uppförde han det påkostade hus som idag står på platsen, det så kallade Granska huset. Då, för mer än hundra år sedan, inredde Peter Gran ett av Sveriges elegantaste apotek och en elvarumslägenhet åt sig själv. Väggar och tak dekorationsmålades av experter uppkallade från Stockholm. Trapphusen försågs med vackra väggmålningar, utvalda armaturer och utsmyckade tak. Idag är det kända apoteket borta. I byggnaden finns istället affärsgalleria, kontor och lägenheter. Men trapphusen är välbevarade och påminner oss om den omvälvande tid då huset kom till. Granska huset representerar den samhällsförändring som skedde under 1800-talet och har därför utsetts till byggnadsminne. ➡

3. Stadshuset.

ÄVEN SUNDSVALLS STADSHUS blev lågornas rov i den stora branden 1888. Bara yttermurarna stod kvar i askhögarna när elden var släckt. Trots detta beslutades att byggnaden skulle återuppgyggas. Det nyuppförda stadshuset kom på 1890-talet att innehålla många olika funktioner. Bland annat inrättades en sessionssal där stadens styrande fattade sina beslut, och en tingssal där människor som begått brott fick sina domar. Här fanns också en pompös festsalong och, en trappa ner, polisens lokaler för arrest och tjuvgods.

Idag har det forna stadshuset blivit byggnadsminne, och den stora festsalongen med sin påkostade inredning används numera för olika evenemang och är då öppen för besökare. ➡

och dryck i det så kallade schweizeriet, som numera kallas Spegelsalen.

Hotellet har byggts om i omgångar och har fungerat som både saluhall och kontor innan det idag återigen blivit hotell. Sedan 1979 är fasad, trappa, och matsal skyddade genom att huset förklarats som byggnadsminne. Innanför entrédörrarna möts man fortfarande av den flärd och rikedom som växte fram i Sundsvall efter branden 1888. 🔒 🔑

4. Hotell Knaust.

DE FASTIGHETSÄGARE VARS hus brunnit ner i stadsbranden hade alla fått stora belopp i ersättning från försäkringsbolagen och det fanns därför åren efter branden mycket pengar i omlopp. Den 9 oktober 1891 kunde förstaklass-hotellet Knaust invigas. Det var ytterligare en byggnad som blev mycket påkostad och vars fasad fylldes med ornament och utsmyckningar. Hit kom de nyrika sågverksägarna och grosshandlarna för att umgås och festa på mat

5. Nacksta S:t Olof.

SVERIGE BLEV KRISTET omkring 1000 år e. Kr. Sedan dess har det byggts tusentals kyrkor i landet, i både stad och på landsbygd. Olika stilar och utformningar har avlöst varandra.

Nacksta kyrka byggdes 1963–1969 och är därmed en relativt ny kyrka. Den anses i ett nationellt perspektiv vara mycket speciell eftersom den helt bryter med alla tidigare kyrkobyggnadstraditioner i Sverige. Det är kyrkans form som märks mest. Den har en svart fasad och ser mer

ut som en båt än som en kyrka. Enligt arkitekten Peter Celsing behövde kyrkan denna spektakulära utformning för att kunna hävda sig mot den omgivande storskaliga bebyggelsen.

Kyrkan tillhör idag Sundsvalls katolska församling och är öppen för besök i samband med gudstjänster. Eftersom vi i Sverige har religionsfrihet är alla besökare välkomna, oavsett religionstillhörighet eller trosuppfattning. ➕

6. Högom.

I HÖGOM, invid bostadsområdet Granlo, ligger en av Norrlands största och mest kända forn-lämningar. Det är en begravningsplats med ett tiotal 1 500 år gamla gravhögar. I mitten av 1900-talet grävdes några av gravarna ut och man gjorde då många vackra och spännande fynd.

Enligt arkeologerna var det rika och mäktiga stormän som begravdes här. Platsen var viktig för den tidens människor. I en av gravarna hittades resterna av en man, den så kallade Högoms mannen, som fått med sig svärd, lans, spjut och stridspilspetsar till sin sista vila.

I graven fanns också en ryttarutrustning med sadel, seldon och betsel och arkeologerna drog därför slutsatsen att mannen i graven var en beriden krigare. Man hittade även textilrester från hans kläder och ett utsmyckat bälte vilket gav en antydning till hur han varit klädd. Den röda nyansen visar att tyget kommit från Italien.

Högoms mannen var uppenbarligen en rik och upphöjd person. Kanske var han hövding över hela mittnorrland? Besök gärna gravfältet. Föremålen som hittats i gravarna finns utställda på Sundsvalls museum. ➕

7. Kulturmagasinet.

EFTER DEN STORA stadsbranden i Sundsvall byggdes fyra stora hamnmagasin avsedda för lagring av livsmedel. Under 1980-talet renoverades magasinen och förvandlades till ett vackert kulturcentrum. Kulturmagasinet är idag en av Sundsvalls centrala mötesplatser. Här finns café, bibliotek, museum, arkiv, konsumentinformation, energi- och klimatrådgivning, lärcentrum och en öppen förskola. Här kan man också lyssna på konserter och föredrag, se teater, möta författare och se på film. För barn och unga anordnas sagostunder, musiklek och mycket annat. ➔

8. Sundsvalls stadsbibliotek.

PÅ BIBLIOTEKET KAN MAN läsa dagstidningar och tidskrifter, låna böcker och musik. Huvudbiblioteket, som ligger i Kulturmagasinet, har böcker, dagstidningar och tidskrifter på svenska och ett femtontal andra språk. På ett tjugotal datorer erbjuds internetuppkoppling och olika spel för barnen. Det finns dessutom möjlighet att hyra ordbehandlare, skicka fax och kopiera handlingar. Huvudbiblioteket omfattar även konsumentinformation och energi- och klimatrådgivning. Runt om i kommunens bostadsområden finns dessutom elva närbibliotek och en bokbuss som besöker de områden som saknar närbibliotek. Flera närbibliotek har regelbundet program för såväl barn som för vuxna besökare. ➔

9. Sundsvalls museum.

I SUNDSVALLS MUSEUM visas utställningar i såväl aktuella ämnen som om Sundsvalls historia. Här finns bland annat en stor samling svensk 1900-talskonst, med verk av konstnärer som skulptören Carl Frisendahl som föddes i Näsåker men som bodde i Paris större delen av sitt liv. I utställningen »Staden som förvandlade sig« skildras hur Sundsvalls stenstad växte upp efter branden 1888. I »Hövdningen i Högom« får man följa arbetet med att gräva ut hövdingagraven i Högom. Här visas många av de personliga föremål som hittats i graven, som guldringar, tvättfat, textilier och en kam i brons, samt flera vardagsföremål som grävts fram på fyndplatsen. ↻ ↻

10. Fotomuseet Sundsvall.

MED AVSTAMP I Europas fotografiska tradition är museets målsättning att i nära samarbete med regionens utbildning i bildjournalistik visa exempel på dokumentärt

11. Medelpadsarkiv.

I MEDELPADSARKIVET finns fakta och kunskap om lokal historia och släktforskning samlat under ett tak. I arkiv och samlingar berättar dokument och fotografier om olika kommunala verksamheter, som fattigvård, skolor och hälsovård. Här finns också handlingar från ett aktivt föreningsliv med exempel på många spännande människoöden.

I Medelpadsarkivet finns dessutom ett stort antal databaser avsedda för släkt- och hembygdsforskning. ➔

och kommunikativt fotografi. Här finns också en stor samling gamla kameror. Många av museets utställningar har varit på turné till flera av Europas stora städer. ➔

12. Kvissle Nolby.

ÄVEN I DET VACKRA naturområdet Kvissle Nolby i Njurunda, söder om Sundsvall, finns flera stora gravhögar, varav några är mer än 2 000 år gamla och en är störst i Norrland. Här kan man ta del av Sundsvalls tidiga historia. Arkeologer och historiker säger att området varit bebott sedan tiden för Jesu födelse. I några av gravarna har man hittat bronsföremål som man vet har tillverkats i romerska provinser i södra Europa. Ett av föremålen är en bronskittel, glasföremål och romerska mynt är andra exempel på fynd som visar att människorna som levde här bedrev handel i Europa, flera hundra mil bort. Resorna gjordes över havet vilket på denna tid, långt innan några vägar hade byggts, var det bästa sättet att färdas långa sträckor. ➡ ➡

**Häruppe i den kulna norden
låg Sundsvalls stad innerst inne
i en vacker vik och såg ny och glad
och strålande ut. »Det här
är nog en både rik och mäktig
stad«, sa pojken.**

**Ur Nils Holgerssons underbara resa
av Selma Lagerlöf.**

Mittuniversitetet, campus Sundsvall.

Varför är det viktigt med historia?

Hur länge har det bott människor i Västernorrland? Vad har man levt av? Hur har tillvaron sett ut? Vilka viktiga händelser har påverkat invånarna? Hur gamla är egentligen de byggnader och kulturmiljöer vi har omkring oss? Och vad kan de berätta?

Frågorna är många, men genom att studera lämningarna från förr i tiden kan vi få många svar. Till exempel hur människor hanterat tillvarons skiftande villkor under olika tids-epoker och varför samhället ser ut som det gör idag. Därför är det viktigt att vi är varsamma om våra kulturarv. De utgör en viktig källa till kunskap om vårt förflutna.

Varför den här broschyren?

Den här broschyren har tagits fram av länsstyrelsen i Västernorrland. Länsstyrelsen är en statlig myndighet som finns i varje län och som arbetar med olika samhällsfrågor. Ett av länsstyrelsens ansvarsområden är att skydda värdefulla byggnader, kyrkor och fornlämningar. Detta görs för att se till att viktiga delar av samhällets historia bevaras och görs tillgänglig för allmänheten.

Det finns i Sverige flera andra institutioner som arbetar med historia och kulturarv. Några av dessa är museerna, arkiven och biblioteken. Genom utställningar, arkivmaterial och böcker berättas om livet förr i tiden, hur det såg ut och hur människorna levde.

Med den här broschyren vill vi berätta om några av de miljöer som länsstyrelsen har i uppgift att skydda. Vi har också valt att berätta om andra platser som kan vara intressanta att besöka, som museer, bibliotek och arkiv.

Skydd enligt Kulturminneslagen.

Byggnadsminnen är sådana byggnader som skyddas av Kulturminneslagen. Skyddet innebär att byggnaderna ska bevaras varsamt och att de inte får förändras eller rivas. I Västernorrland finns cirka 70 sådana byggnadsminnen. De är utvalda för att de på ett tydligt sätt kan berätta om viktiga händelser i samhällets historia.

Kyrkor skyddas också genom Kulturminneslagen vilket innebär att de ska bevaras varsamt och inte får förändras eller rivas utan tillstånd från länsstyrelsen. Inga kyrkor som är byggda före 1940 får förändras eller rivas, men även kyrkor som är byggda under senare år kan skyddas.

Eftersom kristendomen varit Sveriges huvudreligion i mer än tusen år har kyrkan haft stort inflytande i samhället. De bevarade kyrkorna utgör därför ett viktigt kulturarv för oss alla.

Fornlämningar kallas spår efter mänsklig verksamhet från olika tidsepoker. Dessa spår kan bestå av tusen år gamla gravar i form av stenrösen eller stora grästäckta jordhögar. Det kan vara boplatser, fångstgropar för vilda djur, målningar på klipphöllar, gamla kvarnar med mera.

Från förhistorisk tid finns inga böcker som kan berätta om hur människorna hade det. Därför kan man säga att marken under oss är ett arkiv med information om livet för länge sedan. Fornlämningarna kan ge oss mycket kunskap som annars skulle vara svår att hitta. Även fornlämningar skyddas mot förändring och förstörelse genom Kulturminneslagen.

Några olika begrepp.

Eftersom den här broschyren vänder sig till alla oavsett bakgrund väljer vi att här kortfattat förklara några av de begrepp som förekommer:

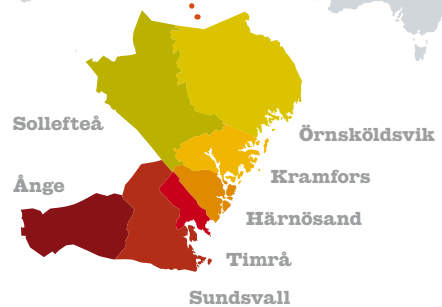
Kultur handlar inte enbart om musik, teater eller litteratur. Kultur används också i betydelsen av människors sätt att leva och organisera sin tillvaro och sitt samhälle.

Historia är studier av mänsklig verksamhet förr i tiden.

Kulturarv är det som tidigare generationer lämnat efter sig, som hus, föremål och sedvänjor och som förs vidare till kommande generationer.

Kulturmiljö innebär i vid bemärkelse de miljöer som påverkats av människor, som städer och jordbrukslandskap. Ofta syftar man på en mer avgränsad miljö, som till exempel en herrgårdsmiljö.

Norrland är den nordligaste delen av Sverige där även Västernorrland ingår. Sveriges sydligaste del heter Götaland och den mellersta heter Svealand.

Län är ett avgränsat geografiskt område för statlig förvaltning, till exempel Västernorrland. Sverige är indelat i 21 län.

Kommun är ett mindre geografiskt område med ansvar för en stor del av vår samhällsservice, som skolor, barnomsorg, äldreomsorg, planering av väg- och vattenfrågor samt integrationsverksamhet. Sverige är indelat i 290 kommuner.

Översättning är viktigt eftersom det finns många människor i vårt län som talar andra språk än svenska. För att nå ut med information om historia och kulturarv till så många som möjligt har vi valt att översätta den här broschyren till arabiska, persiska, engelska och somaliska. Broschyren i samma serie om länets övriga kommuner finns även på språken spanska, franska, ryska och amhariska.

Välkommen till Sundsvall.

Det finns en historia bakom allt du ser omkring dig. Alla byggnader, vägar, ängar och skogsdungar har något att berätta. Varje tid har sina händelser som har påverkat vår omgivning.

Att veta mer om vår historia gör att vi bättre förstår den vardagsmiljö vi ständigt vistas i, blandningen av gammalt och nytt gör vårt samhälle både spännande och intressant.

Här presenteras några platser som kan bidra till att förklara Sundsvalls tillkomst och framväxt, platser som än idag går utmärkt att besöka.

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTERNORRLAND

Länsstyrelsen Västernorrland, 871 86 Härnösand. Tel 0611-34 90 00. www.lansstyrelsen.se/vasternorrland

Grafisk form, produktion SE IDEA AB. Textbearbetning Mats Wigardt. Foto Kristofer Lönnä, Samir Hussein/
Björn Grankvist/Murberget – Länsmuseum Västernorrland, Torbjörn Svaan, Medelpads arkiv, Gudrun Widmark, Carin Engwall,
Maria Olsson, Julia Cronqvist. Tryck Lenanders Grafiska. September 2010.